

EL GOVERN DE LA CIUTAT D'URGELL AL SEGLE XVI

JERONI GRAU I EL SEU TRACTAT PER AL GOVERN MUNICIPAL

Lluís Obiols Perearnau (ed.)

Pròleg de Josep Capdeferro

El govern de la Ciutat d'Urgell al segle XVI
Jeroni Grau i el seu tractat per al govern municipal

anem

textos i documents

EL GOVERN DE LA CIUTAT D'URGELL AL SEGLE XVI

JERONI GRAU I EL SEU TRACTAT PER AL GOVERN MUNICIPAL

Estudi i edició a cura de
Lluís Obiols Perearnau

Pròleg de
Josep Capdeferro

anem
EDITORS

anem *textos i documents* 1

Amb la col·laboració de:

Ajuntament de
la Seu d'Urgell

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

XAC
Arxiu
Comarcal
de l'Alt Urgell

El govern de la Ciutat d'Urgell al segle XVI.
Jeroni Grau i el seu tractat per al govern municipal
© de l'estudi i edició del text: Lluís Obiols Perearnau
© del pròleg: Josep Capdeferro

© De la present edició:
Anem Editors, SL
maig de 2019

Edició, disseny i maquetació a cura de: Oliver Vergés Pons
www.anemeditors.com · contacte@anemeditors.com · @anemeditors

DL L 593-2019
ISBN 978-84-120042-4-3 (Anem Editors, SL)
ISBN 978-99920-65-23-5 (Anem Editors)

Imprès a GoPrinters (La Seu d'Urgell)

Aquesta edició ha comptat amb la col·laboració de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell i de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell.

Tots els drets reservats. Sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, queden prohibides les reproduccions totals o parcials d'aquesta obra a través de qualsevol procediment.

Pròleg

UN JOIELL QUE CALIA EDITAR BÉ

Les primeres línies d'aquest pròleg només poden ser de reconeixement. Cal agrair públicament a l'arxiver municipal de la Seu d'Urgell Lluís Obiols Perearnau haver detectat l'enorme vàlua del manuscrit elaborat pel jurista Jeroni Grau l'any 1570, que fins ara havia passat inadvertit, i haver-ne emprès la tasca d'edició i de contextualització. El reconeixement inicial es fa extensiu a Oliver Vergés Pons que, entre més iniciatives de divulgació històrica i cultural, publica aquest llibre. Demostra, així, una gran sensibilitat pel país, aliena a criteris estrictament de mercat.

El text que Jeroni Grau va escriure fa quatre-cents cinquanta anys, un autèntic manual de govern local, és únic en el seu gènere al seu temps —com a mínim, que hagi arribat als nostres dies—: tant per això com pel seu contingut completíssim, constitueix una autèntica joia. En primer lloc per als urgellencs, que podran enllaçar unes quantes baules del seu passat, i tot seguit per a la resta de catalans i els veïns immediats andorrans. Sense exagerar, podem dir que el singular manual de Grau pot repercutir directament en un millor coneixement de les institucions municipals d'uns altres racons d'Europa a l'alta edat moderna, és a dir, des del final del segle xv fins al principi del xviii.

MUNICIPIS I ALTRES PODERS A LA CATALUNYA MODERNA

Aleshores, el municipi —la universitat, com se n'hauria dit a l'època— de la Seu o la Ciutat d'Urgell era sota el domini del bisbe d'Urgell, en el marc d'un sistema senyorial amb profundes arrels medievals; també era part del Principat de Catalunya, un espai polític

superior —qualcom semblant al que avui anomenem un estat— regit per un sobirà que hi actuava amb el títol de comte de Barcelona —i de molts altres comtats—; alhora, des dels segles XII, XIII i XIV, el mateix sobirà exercia com a rei d'Aragó, de Mallorca, de València, de Sicília i de Sardenya —l'antiga Corona d'Aragó—; i des del final del segle XV i principi del XVI, arran d'aliances dinàstiques, successions hereditàries i annexions i ocupacions gens pacífiques, també detenia els títols de rei de Castella i Lleó, Navarra, les Índies i molts territoris més —l'anomenada monarquia hispànica, entre 1516 i 1700 en mans d'una branca dels poderosos Habsburg centreeuropeus.

Malgrat ser sota un mateix sobirà, molts dels països esmentats preservaven sistemes institucionals i jurídics propis, dotats d'uns nivells d'autogovern elevadíssims, i cadascun d'aquests sistemes englobava elements molt heterogenis. Necessitem entendre aquest pluralisme polític i jurídic consubstancial a les societats de l'antic règim per valorar degudament el manual de dret municipal de Jeroni Grau que s'edita ara. Avui, els ens locals, del rang que siguin —municipis, comarques, províncies...—, són regulats de manera uniforme per lleis de caràcter general, d'àmbit estatal o autonòmic. Així, l'organització i les funcions dels ajuntaments bàsicament depenen de la demografia, del nombre d'habitants que hi hagi al terme municipal. En canvi, fa mig mil·lenni els governs de ciutats, viles i llocs de Catalunya com el que s'analitza en aquest llibre, tot i que responien a uns patrons competencials i de representativitat força comuns, podien tenir singularitats ben marcades. Tals singularitats obeïen a molts factors, principalment tres: els vincles que la localitat hagués mantingut durant segles amb el rei o amb el senyor, i els privilegis o mercès fruit d'aquests lligams —teòricament concedits graciosament, a la pràctica guanyats a pols amb contraprestacions i serveis—; les ordinacions o normes reglamentàries que successius governs locals anessin aprovant i reformant durablement —l'equivalent de les ordenances municipals actuals—; i els usos, costums, pràctiques i estils, maneres de deliberar, de governar i d'administrar la localitat —antigament pesava molt el dret consuetudinari, el «fins ara aquí ho hem fet

així», per dir-ho popularment—. En tots tres factors, hi incidia, més o menys directament, la població del lloc. Per regla general, un nombre més ampli de persones més ben educades, conscienciades i implicades en els problemes col·lectius conduïen a un règim local més ambiciós i sofisticat, consolidat sobre consensos més grans, amb millors contrapesos i mecanismes de prevenció de fraus i excessos; altrament, grups socials menys desvetllats o engegats per interessos particulars podien comprometre el projecte col·lectiu.

Segons molts teòrics del poder i juristes que des dels segles XI i XII en molts llocs d'Europa s'havien emmirallat en l'antic dret romà, les societats humanes necessitaven tenir al vèrtex un rei o príncep que seria l'origen o la font de tota la jurisdicció —el poder públic, a l'engròs— i retindria uns drets inalienables anomenats *regalies* —paraula derivada del llatí *rex-regis*—. En cascada, porcions delegables d'aquest poder s'anirien repartint o establint de manera jeràrquica —i variable— en graons successius. A la pràctica, en moltes societats de l'antic règim, per un cúmul de factors que ara no escau detallar, no s'havia fixat amb claredat o no s'aplicava una delimitació competencial nítida entre diferents àmbits de poder —reial, senyorial (laic o eclesiàstic), provincial, municipal...— i, al marge de teories sobre regalies, sovintejaven ocupacions d'àmbits de poder aliens o vacants —qui les patís, les qualificaria d'usurpacions, sense fer autocrítica de la pròpia negligència prèvia, és clar—. Aquesta variabilitat o dinamisme dels límits competencials, cal dir-ho?, donava lloc a freqüents conflictes, més lleus o més greus, que sovint es plantejaven davant de tribunals de justícia en plets de difícil i llarga solució —molts acabaven en concòrdies o amb el desistiment d'alguna de les parts—. De tensions com aquestes, n'hi havia a diverses bandes, entre poders seculars i eclesiàstics, episcopals i canònics, civils i militars, comunitats i senyors, institucions de la terra i del rei... En el cas de Catalunya, van ser cada vegada més greus des que l'aparell monàrquic va pivotar principalment sobre Castella i es van accentuar l'absentisme i l'autoritarisme regi. Pensem en els conflictes constitucionals de la segona meitat del segle XVI o els de la primera meitat del XVII, que van conduir a la guerra de Secessió.

UN CONTEXT DE PARTICIPACIÓ POLÍTICA I CÍVICA

La vida municipal en ciutats, viles i llocs de Catalunya com la Seu d'Urgell tenia un notable component republicanista —en un sentit d'emular paràmetres que havien florit a l'antiga república romana durant el primer mig mil·lenni abans de Crist—. Això es traduïa en una participació activa en la vida comuna de persones de diferents professions i condicions socials, amb càrrecs i oficis de responsabilitat durant exercicis anuals. Aquesta participació, remarcable en comparació amb uns altres països, era forçosament limitada des d'una perspectiva quantitativa, i d'una representativitat relativa —amb una sobrerrepresentació clara dels grups més benestants—. El text de Jeroni Grau —anem entrant en matèria— és farcit de frases d'ètica republicanista i de lloances a les virtuts cíviques que tenien molts ciutadans —i convenien a la ciutat—; uns ciutadans que —Grau predicava— calia jutjar i governar amb paràmetres d'igualtat, tot i que partissin d'una diferència radical d'ordre o estament i, consegüentment, de funcions —era la concepció de l'època—. Força estudis recents, sigui dit de passada, confirmen que a la Catalunya moderna hi havia una mobilitat social prou notable. Dos passatges que il·lustren especialment bé aquesta ètica cívica de Grau són els que instaven «qualsevol home polític o bon ciutadà», «zelant lo bé públic», a preocupar-se pel tema de la guerra o a estar en contra de les bandositats.

La rotació anual en molts oficis públics locals podia tenir un efecte indesitjat: que els nous governants desconeguessin alguns d'aquells usos, costums, pràctiques i estils que, com hem dit, tanta importància tenien en les societats preliberals. Aquest risc quedava neutralitzat amb oficis de caràcter tècnic com el «notari o escrivà de la casa» —el secretari municipal, al qual Jeroni Grau havia dedicat unes ratlles que malauradament no es conserven—, l'advocat o assessor i el síndic o procurador, amb el subsíndic —el seu complement o substitut, que estaria en funcions de manera regular o ocasional—. Si fem cas del que escriu Grau, l'equip jurídic de la Seu al darrer terç del segle XVI més aviat era minso. Però quedava complementat per algun jurista i procurador aconduïts a Barcelona, on tenien seu les

principals institucions de Catalunya —al capdamunt, el virrei i capità general amb el Reial Consell i Audiència, i també la Batllia General o la Diputació del General, que exercien jurisdicció sobre el fisc de la monarquia i de la comunitat dels catalans, respectivament—. Com a doctor en drets, Grau coneixia a la perfecció que, per dur a bon port els plets del municipi, convenia l'assessorament d'un bon advocat i que aquest estigués ben compenetrat amb els procuradors, que dominaven millor que ningú les qüestions probatòries.

UN PROHOM INFORMAT I COMPROMÈS

Precisament per la seva competència en dret, una disciplina que pivota sobre la sistematització i l'ús exacte del llenguatge, Grau estructurà d'una manera molt clara el seu manual de govern local. Plasmà amb un ordre meridià la informació que li semblà important sobre els nombrosos i diversos oficis d'àmbit local urgellencs —alguns en connexió amb altres poders i l'entorn territorial de la Seu— i n'esmentà les facultats respectives. Ho feu de manera completa, sense deixar llacunes. O, com a mínim, ho intentà, tot conversant amb conciutadans experimentats i recollint les dades que li haguessin donat: «Aquest [siquier] diuen que té coneixença en veure i penyorar als qui trenquen la síquia»; «Diuen alguns que en temps de fira no's pague dret de correteria».

Conscient de la importància de la seva tasca sistematitzadora, el jurista justificà repetidament els criteris de classificació dels oficis, l'ordre expositiu de les matèries o, simplement, per què dedicava un apartat especial a algun tema. Igualment, Grau s'esforçà a raonar les causes d'algunes polítiques —per exemple, per què el municipi de la Seu no fixava un preu públic de venda del blat— i suggerí precaucions i cauteles fruit de la seva experiència —i de lectures dels clàssics—, com per exemple que els membres del consell municipal estiguessin molt ben informats i procuressin entendre què es debatia per donar una opinió fonamentada als cònsols, és a dir, els membres de l'executiu local —el que avui anomenaríem l'alcalde i els tinents d'alcalde.

Grau incorporà al seu manual de govern local de la Seu uns paràgrafs de cerimonial, l'equivalent al que als nostres dies serien unes indicacions bàsiques de protocol. Cal no menystenir aquest material: a les ciutats i viles de la Catalunya moderna era —i continua essent— fonamental preservar no sols la dignitat institucional, sinó també drets potencialment adquirits mitjançant precedents. El fet que Grau compilés aquesta mica de cerimonial és simptomàtic del seny ordenador que, a les acaballes del seu exercici consular, intentava llegar a futurs gestors del municipi urgellenc. Vista globalment des del present, l'obra de Grau representa una dreuera que estalvia als investigadors d'analitzar un volum ingent de documentació —anàlisi que, en cas de fer-se, probablement no permetria d'obtenir tantes dades, o no ben bé les mateixes—. Així, constitueix un treball sense equivalents coneguts fins ara, almenys en la nostra llengua i els nostres àmbits territorial i temporal —el Manual Digest andorrà seria escrit gairebé cent vuitanta anys més tard.

Resulten alhora hàbils i castisses algunes dosis de pragmatisme —d'intel·ligència o de virtut política, si es prefereix— de Jeroni Grau. Per exemple, tot parlant del perfil que idealment haurien de tenir persones cridades a exercir alguns càrrecs vinculats al poder i als serveis en l'àmbit local —el jutge de crims o el metge—, amb l'ús de la clàusula «si ésser pot» demostrava poca confiança en la possibilitat que gaires conciutadans reunissin les condicions requerides. Un altre exemple: feia avinent als cònsols urgellencs que tenien el deure de respectar i fer que es complís el dret de la ciutat —l'observança del dret era un tret fonamental de l'ADN republicanista català preliberal—. Nogensmenys, es mostrava contrari a una aplicació massa estricta i a una interpretació *ad unguem* —al peu de la lletra— d'aquest dret: entenia que unes dosis sanes de flexibilitat podien ser beneficioses a la cosa pública; malauradament, no es conserva la frase sencera que recull aquesta idea, car falten algunes pàgines al manuscrit i en unes altres manquen paraules o ratlles. Grau només aparçà el seu pragmatisme en el capítol quart del manual, dedicat a la guerra, un tema que sens dubte l'apassionava, en què decidí compartir generosament pàgines de llibres clàssics i més recents que

als seus conciutadans no els resultarien estrictament imprescindibles abans de donar-los consells pràctics sobre la defensa de la Seu en cas d'una eventual contesa bèl·lica o d'un setge.

EL MANUAL DE GRAU, ESCRIT DES DEL GOVERN LOCAL I PER AL GOVERN LOCAL

Malgrat les citacions de teoria política i algunes especulacions cultes sobre les concauses de la guerra i la seva legitimitat, és indubtable que aquest prohom ben informat i compromès amb la cosa pública de la Seu d'Urgell que fou Jeroni Grau escrigué el seu text per a ús estrictament intern dels futurs cònsols de la vila i els seus principals col·laboradors. No tenia cap pretensió de ser editat. En certa manera, funcionava com un testament de cònsols exhaustiu —una memòria freqüent en moltes ciutats i viles de Catalunya, en què l'executiu sortint deixava apuntats a l'entrant, en part per guiar-lo i també per descàrrec de responsabilitat, assumptes que hi havia damunt la taula—. És contínua la combinació d'informacions estructurals —o de llarga durada— i contingents —relatives al mandat del 1570—. Segons com, la tasca que Grau emprengué —unes línies amunt he parlat del seu seny ordenador— seria equiparable a la que, de manera molt més ambiciosa, el notari Esteve Gilabert Bruniquer començaria per a la ciutat de Barcelona quatre dècades després. Els urgellencs en poden estar cofois! En moltes altres localitats grans del país ningú no feu esforços similars. A l'edat moderna, cresqué l'activitat i la complexitat de moltes institucions i, és clar, també el volum de documentació que generaven i era necessari digerir. Grau, concretament, s'adonà que a la Seu calia un doble esforç, de redreç i d'actualització normativa, sempre de manera empírica, a partir de l'experiència —com Eva Serra no es cansava de recordar—. El projecte de redreç municipal implicava una correcció de distorsions i negligències passades —sobre l'observança del dret propi amunt mencionada, Grau deia «molt dany e perjudici se trobe haver causat la negligència o dissimulació dels nostres antics passats»—. Quant a l'actualització, el manual de Grau tenia una

connexió directíssima amb les Usances de la Seu fixades al segle xv —de fet, *el Grau* feu simultàniament un esforç per reverdir, actualitzar i glossar les Usances urgellenques—. És eloqüent —i d'agrair— que Lluís Obiols les hagi annexades al manuscrit. Jeroni Grau acabà assolint el seu objectiu: el seu manual fou emprat i citat durant les dècades següents, esdevingué autoritat, font de dret consuetudinari positivat.

Aquesta iniciativa aparentment tan local no es pot desconnectar d'un marc territorial molt més ampli: una mica a través de les seves pàgines, i sobretot mercès a la recerca exhaustiva i pacient de Lluís Obiols —atent tant a relacions de parentiu com a inventaris de llibres, cosa molt meritòria—, Jeroni Grau emergeix com una persona excepcional, amb un molt bon bagatge jurídic, que, com era preceptiu, abastava des dels elements de dret especial dels llocs on treballava fins al dret romà i canònic i tractats europeus que els comentaven, passant pel general de Catalunya —presidit pels Usatges de Barcelona i les constitucions i capítols aprovats en Corts—. Enriqueixen *el Grau* pessics humanistes que, especulem, podria haver cultivat durant els estudis a Tolosa. De segur que li procurà un valuós —i costós— aprenentatge la itinerància per diferents oficis d'assessorament i jurisdicció al llarg de la seva maduresa professional, a la segona meitat del segle xvi; també degué obtenir dades precioses a través d'àgils connexions vinculades a una xarxa familiar amb nombrosos mercaders estesa per una bona part del país. Com han mostrat els estudis d'Albert García Espuche, durant el segle xvi el mercat intern de Catalunya s'enfortia i s'especialitzava, en part gràcies a la col·laboració d'agents estratègicament col·locats sobre diversos nodes del territori. Laia Miralles i molts altres estudiosos de la cultura escrita han constatat amb quina facilitat circulaven cartes carregades de notícies i d'informacions històriques o literàries —el jurista, cronista i dietarista Jeroni Pujades teixí una bona part de la seva obra a partir de correspondència.

EL MANUSCRIT I EL SEU POTENCIAL

El manual de govern local de Jeroni Grau no es conserva íntegre, ja ho hem avançat. Això fa minvar ben poc la vàlua del document, de qua-

tre-cents cinquanta anys —no és sobrer recordar-ho—. Personalment, he de reconèixer que les pàgines perdudes o incompletes afecten una de les meves passions, la relació entre diferents nivells de presa de decisions a escala municipal: el consell general —òrgan plenari—, consells més restringits —diguem-ne prohomenia, consell secret, comissions permanents o especialitzades— i els edils —l'executiu local—. Uns altres lamentaran legítimament que no s'hagin conservat els epígrafs dedicats als oficials que gestionaven la fiscalitat i les finances municipals. I els urgellencs hi trobaran a faltar especialment el memorial dels termes de la ciutat, només anunciat al final del manuscrit.

Més enllà de les pèrdues vinculades al pas del temps, els estudiosos urgellencs i de tot arreu tindrem com a primera missió detectar-hi llacunes, aspectes no tractats en el text, i preguntar-nos el perquè de les omissions. En proposo tres exemples: Grau només esmenta com a comissió especialitzada a la Seu un Consell de Guerra, cosa que sorprèn en comparació amb unes altres ciutats i viles on hi havia comissions o adjuncions sobre molts altres assumptes públics; omet aspectes sociopolítics d'identificació de la condició dels urgellencs segons els seus drets i deures cívics i electorals; i tampoc no aborda qüestions relatives als oficis professionals i les confraries d'oficis, el món gremial, en definitiva, que solia posar sota jurisdicció local un munt d'aspectes que tocaven de manera mixta dret de la competència, organització del treball i xarxes de mutualitat i solidaritat.

Pensant en clau positiva —en el got mig ple, no pas el mig buit— convindrà identificar elements genuïns de la Seu o el bisbat d'Urgell i, en alguns casos, de zones propveïnes. En aquesta tasca hi hauran de dir la seva especialistes en història municipal, sempre que la documentació disponible doni peu a comparacions, és clar. A tall d'exemple, en quina mesura podia ser freqüent que els cònsols vells i els nous fessin junts nomenaments d'alguns oficis; en quin àmbit territorial i durant quin temps actuaren veedors amb jurisdicció sobre qüestions de dret privat —preferentment immobiliari—; quines analogies es poden traçar en espais periurbans pirinencs en termes de béns comunals —Grau identifica amb una precisió remarcable el circuit d'aprofitament de les rendes que se n'obtenien—, etc. Sens

dubte, un aspecte molt singular de la Seu fou la relació amb el seu entorn, Andorra d'una banda i les «vistes d'Oliana» d'una altra, on la ciutat interactuava amb tres poblacions importants més, però distants, del mateix senyoriu episcopal. Pot ser estimulants contrastar els models de relació territorial urgellencs amb uns altres de prou diferents com el del Consell del Comtat d'Empúries, l'articulació de Girona amb la seva batllia estreta i vegueria ampla i, per què no?, Puigcerdà i els quarts de Cerdanya i les estructures consorciades interparroquials andorranes.

Al mateix autor d'aquest treball i al seu editor també els queda molta feina per fer. El text de Jeroni Grau que ara es publica obre camins de recerca magnètics, com per exemple un estudi encara més complet sobre la biografia i el context familiar i social de Jeroni Grau. Hem al·ludit a la seva intel·ligència o virtut política i cívica: devien ser fruit del saber acumulat durant generacions, no pas d'una concatenació d'atzars. També cal aprofundir en el contingut de la biblioteca del jurista, fent atenció tant a les fonts de drets comuns i drets propis com a les històriques i filosòfiques. En tercer lloc, però no darrer, una explotació sistemàtica dels registres municipals de la Seu permetrà il·lustrar i acolorir, amb problemàtiques i discussions concretes, les mutacions polítiques i els esglais d'una ciutat catalana fronterera amb els hugonots i amb bandositats senyoriales que no deixaven respirar els poders i alteraven greument l'ordre públic del país a cavall dels segles XVI i XVII. Durant molt de temps, la historiografia dominant considerà que aquests segles havien estat les portes de la modernitat, d'una modernitat de monarquies i aparells de poder centralitzat. Cada vegada més, constatem que a casa nostra la modernitat tenia un projecte alternatiu, no pas menys ambiciós: frenar l'autoritarisme regi, tot preservant i enfortint institucions representatives i participatives en l'àmbit provincial i local —la base de la comunitat, de la pàtria—, tot mantenint la subjecció a dret dels poders. El manual de Jeroni Grau n'és paradigmàtic.

JOSEP CAPDEFERRO

Professor d'Història del Dret a la Universitat Pompeu Fabra

El govern de la Ciutat
d'Urgell al segle XVI

Jeroni Grau i el seu tractat per al govern municipal

Estudi i edició a cura de

Lluís Obiols Perearnau

Arxiver municipal de la Seu d'Urgell

Història d'una recerca

L'any 2010, en el transcurs dels treballs per traslladar l'Arxiu Municipal de la Seu d'Urgell al nou Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, es va localitzar un text, identificat com a «memorial d'oficis», que de seguida va cridar la nostra atenció. Escrit amb una lletra molt particular, clarament incomplet (els fulls estaven numerats, però el primer duia el número 27), el text descrivia alguns oficis municipals i els impostos que cobrava el Consolat, i s'acabava amb una llarga exposició sobre la teoria i la pràctica de la guerra. La continuació dels treballs d'identificació de la documentació municipal ens va proporcionar, contra tot pronòstic, una bona part dels fulls que hi mancaven: es va localitzar un nou quadernet de paper, en una ubicació imprevisible, format pels folis 3 a 22, tot i que alguns es conservaven de manera fragmentària. En aquesta part s'exposava un tractat sobre el govern de la cosa pública, amb nombroses referències als autors clàssics i al dret romà, tot lligant-ho amb la realitat municipal de la Seu d'Urgell. Alhora, s'hi començava la descripció dels oficis municipals que ja coneixíem per l'altre quadern, la qual cosa ens permetia lligar les dues parts.

Aquesta troballa va ser un veritable punt d'inflexió. La lectura atenta del text, ara amb una notable integritat (els fulls perduts representen aproximadament un 10% del total), ens mostrava una anàlisi extraordinària del govern municipal en època moderna, tant a escala teòrica i legal com respecte al dia a dia del funcionament del Consolat, escrita per una persona amb un més que notable bagatge cultural i jurídic. Sens dubte, mereixia treballar-lo amb deteniment. Teníem la data del document, l'any 1570, que figura en dos llocs del mateix text, i no gran cosa més: la manca dels primers fulls ens impedia conèixer-ne explícitament l'autor i el títol original, que amb tota probabilitat hi devia figurar. Qui podia tenir una formació

humanística i jurídica tan destacada en aquell moment? Per sort, el fons municipal de la Seu d'Urgell conserva un considerable volum de documentació d'aquella època, i la consulta dels Llibres de Consells ens va proporcionar algunes pistes. Entre els juristes que exercien aquell any a la ciutat destacava especialment un nom concret: el doctor en dret Jeroni Grau, un personatge totalment desconegut fins llavors, que el 1570 acumulava els càrrecs de jutge de crims, advocat de la ciutat i cònsol en cap. Si més no, semblava molt coherent que ell fos l'autor del text. Per comprovar-ho, vam fer una consulta als llibres de comptabilitat d'aquell any. Els còsols havien d'aprovar els comptes corresponents a l'any del seu mandat i en l'aprovació del 1570 figurava la signatura de Jeroni Grau, escrita exactament amb la mateixa lletra, molt personal i realment inconfusible. Més endavant, unes altres referències ens van permetre confirmar explícitament aquesta hipòtesi.

La feina de transcriure el text va ser relativament senzilla; contrastar-ne les citacions bibliogràfiques ja no va ser tan fàcil. En tot cas, les dificultats per estudiar l'autor i la manca de perspectives per publicar el text de manera immediata van aturar la recerca. No obstant això, durant anys les petites referències que apareixien sobre Jeroni Grau o el seu text s'han anat recollint i sistematitzant, la qual cosa ens ha permès millorar el resultat final d'aquest treball. Finalment, la proposta de l'Oliver Vergés per publicar-lo ens ha fet recuperar el tema i ha obert una etapa apassionant, però molt més difícil del que es preveia inicialment. Als buidatges de documentació de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell i dels inacabables fons dels arxius Capitular i Diocesà d'Urgell, s'hi van unir les cales al fons notarial del districte de la Seu d'Urgell, tristament dividit respecte a l'època moderna entre l'Arxiu Històric de Lleida i l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona. A partir de la informació que se'n va obtenir, es va obrir un nou front, insospitadament prolífic, a l'Arxiu Comarcal de la Segarra. Unes altres dades ens han portat, més puntualment, a l'Arxiu Nacional d'Andorra, a l'Arxiu Parroquial de Berga i en diversos centres barcelonins: la Biblioteca de Catalunya i els arxius Capitular, Històric de Protocols i Històric de la Ciutat

de Barcelona. Tot aquest procés ens ha permès reconstruir amb una destacable continuïtat la vida d'una persona de la qual, quan vam començar, ni tan sols en sabíem el nom.

Cal fer explícit l'agraïment a una gran quantitat de persones que, cadascuna des del seu lloc de treball o a través de les seves inquietuds, han fet possible aquesta recerca. Malgrat el perill que pugui mancar-hi algú, és de justícia deixar-ne constància. Primerament, a l'Oliver Vergés, per la confiança i la paciència i, sobretot, per haver desbloquejat un projecte gairebé aturat des de l'any 2011. A l'Albert Batalla, alcalde de la Seu d'Urgell, i al Julio Quílez, director de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, per les facilitats per dur a terme una recerca que s'ha acabat complicant i allargant molt més del que ningú preveia al principi. Al Josep Capdeferro, que inicialment va acceptar fer un pròleg de l'obra i ha acabat elaborant-ne una extraordinària introducció, i que ha suportat pacientment una colla de preguntes i dubtes, sempre disposat a ajudar i a compartir el seu excepcional bagatge de coneixements.

De manera molt especial, al David Gràcia, per la generositat i per l'entusiasme reconstruint uns vincles familiars que no van ser precisament senzills d'entendre. Sense la seva inestimable ajuda i els seus buidatges documentals, aquesta part del treball tindria unes grans mancances. Igualment al Josep Porredon, per les llargues converses sobre germans, cosins i nebots, intentant lligar tot el volum documental referent a la família de Jeroni Grau. En aquell ja llunyà 2010, quan tot just començava aquest projecte, van ser imprescindibles l'ajuda de mossèn Benigne Marquès per comprendre el funcionament del dret romà i els sempre encertats consells de mossèn Enric Moliné sobre una colla d'aspectes ben diversos. Més endavant, les hores compartides amb la Ruth Ribó, la Gemma Sampons i la Sarah Bloch ens van permetre buscar i contrastar algunes de les citacions d'autors clàssics. En darrer terme, Google Books va ser imprescindible per completar-les durant les nits, els diumenges i les vacances.

En una obra d'aquestes característiques, la feina d'arxiu és intensa i, sovint, la recerca implica la consulta de grans quantitats de

documentació. Malgrat la disparitat de funcionament dels diferents centres d'arxiu, de vegades amb criteris del tot oposats d'accés i de reproducció dels documents (cosa que, massa sovint, dificulta enormement els processos de recerca històrica), la tasca dels arxiviers és absolutament imprescindible per tirar endavant projectes com aquest, i cal reconèixer la seva disponibilitat i ajuda. Primerament, als companys de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, el Julio Quílez, la Teresa Caminal i el Pau Chica, i també la Sílvia Trigueros, per la paciència durant aquesta temporada. A mossèn Benigne Marquès, el Daniel Betriu i la resta de personal dels arxius del Bisbat d'Urgell, com també a la Teresa Font, del Museu Diocesà d'Urgell. A la Dolors Montagut i la Gemma Pich, de l'Arxiu Comarcal de la Segarra, a qui he fet moure caixes i més caixes de documents escales amunt i avall. A la Maria Jesús Llaveró, la Glòria Vilella i la resta de personal de l'Arxiu Històric de Lleida; a la Montse Sirés i a tot el personal de l'Arxiu Nacional d'Andorra; al personal de la sala de reserva de la Biblioteca de Catalunya i als dos Jaumes, Cunill i Farràs, de l'Arxiu Parroquial de Berga. Finalment, pels consells i l'assessorament, a l'Andreu Galera, de l'Arxiu Municipal de Cardona; el Xavier Pedrals, de l'Arxiu Comarcal del Berguedà; la Carme Maria Marugan, de l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, i el Fernando Lázaro, de l'Arxiu Comarcal del Pallars Jussà.

També a tots els amics i coneguts que, en persona, per telèfon o a través de les xarxes, m'han facilitat respostes, consells, estratègies i informacions: el Jesús Bach, el Joan Bellolell, la Laia Benavent, el Joan Busqueta, l'Alexandra Capdevila, el Pau Castell, la Laura de Castellet, el Guillem Dalmau, la Marisa Domínguez, l'Elisabet Erra, l'Anna Esteve, el Daniel Fité, la Sofia Garçon, la Maria Garganté, el Carles Gascón, el Miquel González, el Víctor Iglesias, el Víctor Jurado, el Francesc Miralpeix, el Climent Miró, l'Aniol Noguera, la Judith Pampalona, el Miquel Pérez Latre, el Josep Sánchez, l'Erola Simon, el Miquel Sitjar, l'Adelaida Terol, l'Adrià Vázquez, el Daniel Vilarrúbias, l'Albert Villaró, l'Enric Xargay i el Joan Yeguas.

De retruc, i a última hora, a l'Enric Millo, que a partir de la seva declaració davant el Tribunal Suprem en la causa contra els

dirigents independentistes de Catalunya va contribuir d'una manera extraordinària, sense ni tan sols conèixer-ne l'existència, a difondre els consells que Jeroni Grau havia deixat escrits sobre la guerra naval i l'ús del sabó per fer relliscar els enemics. Cal reservar un lloc especial per a dues persones que han tingut la paciència, una vegada més, de llegir-se detingudament el treball i fer-m'hi veure mancances i maneres de millorar-lo: l'Elisenda Collelldemont i la Carmen Xamar. I també, especialment, la Gemma Guàrdia, que durant una temporada s'ha cansat de sentir-me parlar «del meu amic Jeroni».

Tots ells, cadascú amb la seva aportació, han fet possible aquest treball i han contribuït, sens dubte, que el resultat final hagi estat molt millor.

La Serradora d'Adrall-jardins del Campo del Moro de Madrid,
març-abril del 2019

Jeroni Grau i la Seu d'Urgell al segle XVI

I. LA SEU D'URGELL AL SEGLE XVI

La Seu d'Urgell, situada al mig del Pirineu, on conflueixen les valls del Segre i del Valira, ha estat durant segles un centre urbà de referència. La seu del bisbat d'Urgell, d'on la mateixa Ciutat d'Urgell va prendre el nom, ha condicionat sempre el desenvolupament urbà i econòmic de la localitat: la cúria del bisbe, però també la del Capítol de canonges de la catedral, comportava una notable presència de notaris i juristes, de mercaders i d'artesans, i un cert mercat de productes sumptuaris. Una ciutat demogràficament modesta però amb una estructura econòmica equiparable a la de moltes altres ciutats del país, tot i que l'escassetat d'estudis sobre la Seu d'Urgell al segle XVI fa difícil oferir un context precís i aprofundit.¹

Després de la crisi baixmedieval, que va comportar una enorme davallada demogràfica a partir del segle XIV, el XVI va ser un segle de creixement de la població a tot el país. La ciutat d'Urgell va pràcticament duplicar el nombre d'habitants durant la centúria.² A mitjan segle podem parlar d'una població entre el miler i el miler i mig

1. Gairebé cent anys després, els millors treballs sobre la Seu d'Urgell al segle XVI encara els devem a les investigacions de mossèn Pere Pujol, signades per ell o que comptaven de manera clara amb la seva col·laboració. Pujol Tubau, Pere, «Sant Josep de Calassanç, oficial del Capítol d'Urgell», *Obra completa*, Valls d'Andorra, Editorial Andorra, 1984, p. 277-338 [publicat originalment a Barcelona, Foment de Pietat Catalana, 1921]. Pedrell, Felip; Anglès, Higiní, *Els madrigals i la missa de difunts d'en Brudieu*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1921. Pujol, Pere, «Antoni Janer i Catà, mercader, a la Seu d'Urgell a finals del segle XVI», *Obra completa...*, p. 473-554 [publicat originalment a *Estudis Universitaris Catalans*, 18 (1933), p. 1-91].

2. Xam-mar i Alonso, Carmen, *La població de la Seu d'Urgell (segles XVII i XVIII)*, memòria de llicenciatura dirigida per Maria José Vilalta i Escobar, Lleida, Universitat de Lleida, 1995, p. 9-10, 145-146.

d'habitants.³ Sens dubte, cal destacar-ne l'elit formada per l'estament noble i pels professionals liberals, sobretot notaris i juristes, que sovint compartien interessos econòmics i estaven units per aliances matrimonials. Aquesta elit, que complementava la seva economia amb el mercadeig —especialment de blat i de llana— i l'arrendament de drets senyorials, era petita numèricament, però controlava clarament els principals càrrecs de les institucions. El sector del comerç tenia un protagonisme notable, ben lògic si pensem que la Seu d'Urgell era el referent urbà de tot l'entorn, i la seva capitalitat administrativa i eclesiàstica implicava un notable moviment de persones.

Les comunitats religioses tenien un pes destacable en la demografia urgellenca: els focs eclesiàstics representaven una cinquena part del total de la Seu. A més del bisbe i el seu entorn més proper, que sovint no residia de manera fixa a la ciutat, el clergat amb més atribucions i també amb una influència més destacable era el que componia el Capítol de canonges de la catedral: ben sovint els seus membres formaven part de l'oligarquia política i econòmica del bisbat. En aquell moment, el nombre de canonges era aproximadament d'entre quinze i vint, i alguns anys més tard s'especificava que «*deben de ser doctores en artes o teologia, derechos, medicina o caballeros*».⁴ La Comunitat de preveres de la Pietat, al seu torn, estava formada cap al 1530 per una trentena de capellans.⁵

Els frares predicadors de Sant Domènec encara formaven una comunitat prou destacada durant aquells anys. El seu convent era l'escollit per una part significativa dels urgellencs com a lloc d'enterrament, amb els consegüents llegats econòmics. A mitjan segle la comunitat dels dominics era formada per una dotzena de

3. Moliné, Enric, «Un fogatge de la Seu d'Urgell de la segona meitat del segle XVI», *Urgellia*, 1 (1978), p. 416.

4. Sureda i Jubany, Marc, «Un recull d'estatuts del Capítol de la Seu d'Urgell (1287-1328) (ACU, ms. afegit 1, *olim* ms. 7)», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, XXI (2013), p. 161. L'any 1617, a més, s'especificava que els canonicats «*son catorce, con el que tienen los padres inquisidores*». ACU, lligall d'episcopologis, «Relación de algunas cosas notables de la Santa Iglesia de Urgel» (1617).

5. Pujol Tubau, Pere, «L'església de la Pietat, de la Seu d'Urgell», *Obra completa...*, p. 389 [publicat originalment a *Analecta Sacra Tarraconensia*, 1 (1925), p. 331-352].

membres.⁶ Una situació ben diferent es produïa a Santa Magdalena, un petit convent situat a l'horta, vora Segre, que acollia una comunitat molt canviant i inestable. L'any 1517 feia poc que s'hi havien instal·lat els franciscans, que hi havien obert un monestir «novament fundat en la parròquia de Sent Ot e terma de la Ciutat d'Urgell». La pobresa de l'establiment monàstic s'esmenta sovint en la documentació d'aquells anys, i el 1557 només hi havia un guardià que se'n feia càrrec. El 1567 hi ha notícia d'uns frares que havia enviat el bisbe per establir-s'hi; suposem que es tracta dels frares carmelites que el 1571 en van marxar per ordre del seu provincial. Finalment, el 1576 se'n van fer càrrec els agustins de Puigcerdà, que alguns anys més tard van construir l'església de Sant Agustí dins les muralles de la ciutat, com veurem.⁷

Quant a l'artesanat, es destaca clarament el tèxtil, sobretot dedicat al treball de la llana, que ocupava un de cada cinc treballadors. Aquesta activitat, amb tot, va anar decaient en aquella època. L'any 1570 els paraires es queixaven que les dones de la ciutat «són pereoses [sic], que no volen filar llana com solien en altre temps», i això els obligava a portar-la a filar fora de la ciutat. Més endavant, el 1611, es deixava constància que era un sector que antigament havia donat riquesa a la ciutat, però que s'havia anat abandonant, i es proposava crear una companyia dedicada al treball de la llana per tal de recuperar «aquella antiga felicitat de negoci i comerç que antes tenia».⁸ També el sector de la pell tenia una importància notable, però amb una singularitat: els artesans dedicats a la fabricació de productes elaborats (sobretot sabaters, i també basters) eren abundants, però a la ciutat hi havia poca presència de pellicers. Durant el tercer quart del segle XVI la documentació notarial ens informa reiteradament de la venda de

6. El 1569, per exemple, es documenten onze frares dominics en una reunió capitular del convent. AHL, notari Andreu Soler àlies Gauzió, manual 1569-1571 (núm. 260), fol. 14.

7. ACU, Comunitat de preveres de la Pietat, Llibre d'òbits i Conclusions (segles XIV-XVI), fol. 45v. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 470, 584, 637. Massot, Joseph, *Compendio historial de los hermitaños de nuestro padre San Agustín*, Barcelona, Juan Jolis, 1699, p. 329.

8. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 624; Llibre de Consells de 1579 a 1616, fol. 734v-735v.

les pells de les carnisseries de la ciutat a assaonadors foranis, sovint procedents d'Olot. Només com a exemple podem esmentar l'acord de compra que va fer el blanquer olotí Antoni Pagès, en el qual es comprometia a comprar totes les pells de moltó, ovella, boquines i bovines, llanudes o rasques i toses del bestiar que es mataria a l'escorxadador de la ciutat l'any 1579.⁹ També hi trobem altres activitats artesanals, però amb una importància numèrica molt més modesta. Finalment, tenim una quarta part de la població de la qual no sabem l'ofici, i podem pensar que correspon al sector agroramader i a mà d'obra no qualificada.¹⁰

Intentar entendre la Seu d'Urgell sense tenir en compte el seu entorn territorial només ens pot conduir a conclusions esbiaixades. Algunes iniciatives endegades recentment des de la universitat han aportat noves visions sobre la xarxa urbana catalana, però aquest sector del Pirineu resta pendent d'estudiar.¹¹ Sovint encara es tendeix a presentar la Seu com una localitat aïllada i al marge de les tendències d'aquell moment, però una simple lectura dels llibres notariais i, especialment, una anàlisi dels capítols matrimonials, ens n'oferirà una perspectiva radicalment diferent. La Ciutat d'Urgell estava envoltada de tot un seguit de poblacions molt dinàmiques que, al seu torn, capitalitzaven el seu entorn més proper. Elements com la presència de notari, d'algun tipus de comunitat religiosa o

9. ACA, Notarial, Varia, districte notarial de la Seu d'Urgell, notari Jaume Boquet, manual 1579 (núm. 589), sense foliar (22 d'abril del 1579).

10. Moliné, Enric, «Un fogatge de la Seu d'Urgell...», op. cit., p. 401-419. Amb matisos, aquesta distribució dels sectors econòmics era prou similar al començament del segle XVIII. Obiols Perearnau, Lluís, «Els oficis de la Seu d'Urgell segons el cadastre de 1716», *L'economia muntanyenca al Pirineu, Catorzenes trobades culturals pirinenques*, Andorra, Societat Andorrana de Ciències, 2018, p. 91-99. Xam-mar i Alonso, Carmen, «Trabajo y familia de los artesanos de la Seu d'Urgell (Lleida) en el siglo XVIII», dins Castillo, Santiago; Fernández, Roberto (coord.), *Campesinos, artesanos, trabajadores. Actas del IV Congreso de Historia Social de España. Lleida, 12-15 de diciembre de 2000*, Lleida, Milenio, 2001, p. 405-417.

11. Noteu l'escassa presència pirinenca en les obres publicades sobre aquest tema. Dantí, Jaume (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya Moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2005. Dantí, Jaume (coord.), *Les xarxes urbanes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2012. Dantí, Jaume (coord.), *L'articulació del territori a la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2015.

d'una petita elit de mercaders i comerciants són ben significatius per entendre la vitalitat econòmica de nuclis com Bellver, Bagà, Gósol, Sant Llorenç de Morunys, Organyà, Conques, Castellbò, Tírvia i Andorra la Vella. Aquests indrets, molts dels quals situats a mitjana muntanya, mantenien una intensa relació amb la Seu d'Urgell i amb les altres capitals del seu entorn —com Puigcerdà, Berga, Solsona i Tremp—, i contribuïen a fixar una xarxa de relacions econòmiques i humanes molt més complexa del que podem imaginar. Evidentment, totes aquestes viles i ciutats, inclosa la Seu d'Urgell, mantenien una relació i un contacte constants amb Barcelona, veritable capital i referent en tots els àmbits de la vida ciutadana del país.

El segle XVI és un moment de molts canvis. El desplaçament dels centres de decisió i de poder cap a Castella i l'expansió cap als mercats atlàntics havia deixat el Principat de Catalunya en una situació marginal en molts sentits. La monarquia hispànica, al seu torn, anava aplicant una política cada cop més centralitzadora i orientada a la defensa dels seus interessos dinàstics, sustentada ideològicament per una aferrissada defensa del catolicisme respecte als protestants que s'expandien a França. Tot plegat va anar convertint la frontera pirinenca, que sempre havia estat un lloc de pas, en una barrera que progressivament s'aniria tornant més hermètica, controlada des de la cort reial sovint amb criteris oposats als interessos del territori, més preocupat pel manteniment de les tradicionals relacions comercials i de bon veïnatge.¹² Aquest fenomen també es va produir a escala eclesiàstica: a més del creixent control monàrquic en el nomenament de bisbes,¹³ la creació de la nova diòcesi de Solsona, al final del segle, va representar la segregació d'una bona part del bisbat d'Urgell,¹⁴ i

12. Poujade, Patrice, *Le Voisin et le Migrant. Hommes et circulations dans les Pyrénées modernes (XVIIe-XIXe siècle)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2011.

13. El primer bisbe d'Urgell presentat per la monarquia va ser Francisco de Urries, el 1534. Baraut, Cebrià [et al.], «Episcopologi de l'Església d'Urgell, segles VI-XXI», *Urgellia*, 14 (1998-2001), p. 75.

14. Obiols Perearnau, Lluís, «*Dissentir en lo repartiment del bisbat: la reacció del Consolat de la Seu d'Urgell davant la creació del bisbat de Solsona (1590-1623)*», *Oppidum: revista cultural del Solsonès*, 10 (2012), p. 21-42.

la reforma i supressió de monestirs i canòniques va intentar frenar la degradació d'uns establiments religiosos que, sovint, s'havien convertit en refugi de bandolers.¹⁵ En aquest sentit, és ben encertada l'expressió utilitzada per Miquel Pérez Latre quan parla de la «frontera dinàstica i religiosa pirinenca».¹⁶

El bandolerisme causava una enorme inestabilitat a tot el país, i de manera molt especial als entorns de la Seu d'Urgell: el vescomtat de Castellbò i el Baridà van ser dos dels grans nuclis catalans on les quadrilles de bandolers alteraven profundament el desenvolupament de la vida diària. Però també el Capítol de la catedral d'Urgell es veia afectat per les lluites de bàndols, perquè els seus integrants eren, ben sovint, membres de famílies de la petita noblesa que, simplement, portaven al si de la canònica les disputes que es produïen a l'exterior. La cèlebre nissaga dels Cadell, per exemple, que va donar nom al bàndol homònim, era la senyora jurisdiccional d'Arsèguel, Arànsér i Vilanova de Banat, i tenia una notable presència a la Seu, on fins i tot hi havia un canonge de la família.¹⁷ Per una altra banda, els Cadell van protagonitzar uns destacats enfrontaments amb la família Guilla, establerta a la Seu, que al llarg del segle anaven reapareixent de manera intermitent. Tot i que se n'han estudiat alguns episodis en concret, en la seva major part l'estudi aprofundit i detallat del bandolerisme a l'entorn de la Seu d'Urgell encara s'ha de fer.¹⁸ El pas

15. Zaragoza, Ernesto, «Documentos inéditos referentes a la reforma monástica en Cataluña durante la segunda mitad del siglo XVI (1555-1600)», *Studia Monastica*, 19-1 (1977), p. 93-203. El 1554, per exemple, a Sant Serni de Tavèrnoles s'acollien «bandoleros, delados y otras maneras de gentes que pasan cavallos en Francia». AGS, Estado, lligall 315, doc. 649.

16. Pérez Latre, Miquel, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2004, p. 75.

17. AHL, notari Andreu Soler àlies Gauzió, manual de 1558 a 1559 (núm. 255), fol. 81v, 92. Els Cadell es van fer cèlebres al final del segle quan les autoritats van assetjar dues vegades el castell d'Arsèguel i el van destruir. Obiols Perearnau, Lluís, «Pendre la possessió del castell de Arçèguel. La contribució puigcerdanenca als setges d'Arsèguel (1587-1593)», *Ceretania. Quaderns d'estudis cerdans*, 6 (2012), p. 75-103.

18. Vegeu, en general, Torres, Xavier, *Bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i Quaderns Crema, 1993. Una visió recent amb nombrosa documentació inèdita a

d'aquestes quadrilles a través de la frontera, com també la destacada immigració francesa durant l'època, contribuïen encara més a augmentar els temors de contagi religiós des del nord.¹⁹ Fundats o no, aquests temors van ser un argument de pes per a les autoritats per perseguir els bandolers i lluitar contra el contraban i, en darrer terme, per anar implantant una lenta i progressiva militarització del territori, que es faria definitiva durant el segle següent.²⁰

Però el segle XVI va ser també una època ben dinàmica. L'ambient bèl·lic feia imprescindible el manteniment i la millora de muralles, torres i portals,²¹ i la compra d'armament per ser repartit entre els ciutadans en cas de necessitat.²² La guerra i la violència eren molt presents en la quotidianitat diària, però això no ens ha de fer perdre de vista l'augment de població, la construcció de nous edificis i les millores de tipus urbanístic, sovint amb criteris estètics que denoten una progressiva penetració de les tendències humanístiques en aquest àmbit. La Seu d'Urgell no en va restar al marge.

Xam-mar Alonso, Carmen, *La conflictividad y las formas de control social en el Alt Urgell, siglo XVII*, Tesi doctoral dirigida per Tomás A. Mantecón Movellán, Santander, Universidad de Cantabria, 2015-2016, p. 205-277.

19. Bach i Riu, Antoni, «La immigració francesa al Solsonès, la Segarra, l'Alt i el Baix Urgell (1500-1639)», *Miscel·lània de les terres de Lleida al segle XVI*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1995, p. 19-47. Capdevila Muntadas, Alexandra, «La inmigración francesa vista como un peligro a la ortodoxia católica de la monarquía hispánica. Cataluña en los siglos XVI y XVII», Serrano Martín, Eliseo; Gascón Pérez, Jesús (ed.), *Poder, sociedad, religión y tolerancia en el mundo hispánico, de Fernando el Católico al siglo XVIII*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 2018, p. 1.035-1.049.

20. Vegeu una visió de conjunt sobre aquests fenòmens en un territori fronterer i estratègic com la vall de Querol a Obiols Perearnau, Lluís, «La Vall de Querol al segle XVI: persones, mercaderies, idees i conflictes», *Ibix: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, annals 2014-15*, Ripoll, 2016, p. 113-132.

21. Tot i que algunes conclusions ja han estat superades, vegeu un notable conjunt de citacions sobre obres de manteniment i millora de les fortificacions de la ciutat a Gascón, Carles; Obiols, Lluís, «Enfortir la sglésia d'Urgell per restaurar lo poble. La Seu d'Urgell, l'evolució d'una ciutat pirinenca en època medieval i moderna», *V Congrés d'arqueologia medieval i moderna de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, 2015, p. 359-372.

22. El març del 1592, per exemple, els còsols de la Seu escrivien als consellers de Barcelona amb la intenció d'aconseguir cent arcabussos a bon preu, per defensar «estes parts de montanyes i frontera de França, així dels bandolers qui de continuo nos tenen oprimits com dels luterans i enemics de la fe catòlica». AHCB, Consell de Cent, lletres comunes originals, any 1592, fol. 31.

Durant aquells anys es van emprendre algunes obres ben significatives, com la urbanització del carrer Major. El fossat de l'antiga vila closa s'havia convertit en una claveguera que travessava la ciutat de nord a sud. Ja el 1525 es parlava de cobrir-la, i el 1550 i 1551 es va acordar fer-ho, «per la bellesa i policia de la ciutat». Sembla que l'obra es va executar el 1555 i, poc després, l'antic fossat s'havia convertit en un carrer, que acabaria esdevenint el principal de la localitat. Significativament, el 1566 s'esmentava una casa que afrontava «ab lo vall, que ara és plaça», i el 1571 una altra casa que afrontava «ab lo carrer del vall, així antigament dit, e ara dit lo carrer nou i ample».²³

Les principals obres durant el segle, amb tot, van ser les eclesiàstiques. En aquell moment es documenta la construcció del campanar de Sant Domènec, a partir d'un permís per fer una capella «*in turri nova dudum erecta in ecclesia dicti monasterii, prope portam maiorem dicte ecclesie*» l'any 1566. També en aquella època sembla que es construeix el claustre del convent, en el qual es van consagrar diverses capelles el 1574. Segurament per aquests motius el 1568 el prior de predicadors demanava una subvenció al Consolat «per les moltes obres que han emprés i estan prosseguint», i l'any següent els cònsols acordaven regalar al convent l'import que valien uns quants milers de teules que havien pres de la ciutat.²⁴ També en aquella època es plantegen obres a la catedral i al seu entorn immediat, amb una clara idea d'embelliment. El 1534-1535 es va tallar fusta al Cadí per fer obres al claustre, que requeria reparacions, i el 1555 els canonges

23. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 150v, 407, 409v; Llibre Racional de 1553 a 1574, fol. 33, 50, 57v-58. ACU, inventaris de l'escrivania de Sant Ot, caps 53 (1566, inventari del traginer Esteve Bru; 1571, inventari de Bartomeu Catllar).

24. ACA, Notarial, Varia, Districte notarial de la Seu d'Urgell, notari Andreu Soler, àlies Gauzió, manual de 1565 a 1566 (núm. 359), sense foliar (3 de gener del 1566). Potser hem de relacionar la construcció del campanar amb la compra de dues sogues que va pagar el Consolat l'any 1558 per les campanes de predicadors. ACAU, Llibre racional de 1553 a 1574, fol. 91. Xam-mar i Alonso, Carmen; Grau i Prat, Mercè, *L'Alt Urgell. Una visió de conjunt. Volum II*, la Seu d'Urgell, Centre de Recursos Pedagògics de l'Alt Urgell, 2003, p. 85-89. Moliné, Enric, «L'arxiu del convent de Sant Domènec de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, 17 (2008-2010), p. 294 (doc. 14). ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 594, 613.

van decidir «que per decoro i ornat de la sglésia cathedral de Urgell sien desfets i derrocats los coberts i cases que stan sobre los carrers davant la sglésia». Més endavant, el 1576 es va empedrar l'interior del temple i l'any següent es va plantejar el problema que representava utilitzar l'espai davant la façana principal com a cementiri, al mateix moment en què es decidien reobrir els tres portals d'aquesta façana, que havien estat paredats en part, perquè «la iglesia ne starie molt més decorada i se servarie la intenció primera dels qui edificaren la present sglésia cathedral, segons mostre la mateixa obra antiga».²⁵ A més, en aquella època es va produir una total reorganització dels altars de la catedral, i durant tot el segle els temples urgellencs s'anirien fornint d'obres artístiques de relleu.²⁶

Però a més de les millores en el patrimoni moble i immoble, també es van bastir edificis eclesiàstics de nova planta, d'una magnitud més que destacable. A partir del 1533 es va construir l'església de la Pietat, al claustre de la catedral,²⁷ que va ser consagrada el dia de Sant Jordi de l'any 1544 pel bisbe auxiliar d'Urgell Pere Gau, amb l'assistència de la Comunitat, els canonges de la catedral i els cònsols de la ciutat juntament amb «*virorum ac mulierum qui ad officium consecrationis audiendum convenerant turba copiosa*». Actualment l'església forma part del Museu Diocesà d'Urgell.²⁸ Més endavant, cap al final de la dècada del 1570, es va construir la capella de Sant Ermengol al prat de Segre, lloc de destinació de les processons de rogatives fins a la

25. Puig i Cadafalch, Josep, *Santa Maria de la Seu d'Urgell*, Barcelona, Henrich i Comp^a, 1918, p. 84-86. ACU, Conclusions Capitulars de 1493 a 1569, fol. 76, 81v, 90v.

26. El 1556 es va fer una processó amb les relíquies de Sant Ot, que van ser posades «en lo seu altar, on vui està, lo qual se féu de nou, i en dit any desferen molts altars de dins la seu i tornaren arrero lo altar de Nostra Senyora i les reixes, del compte que ara stan». ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 452. Pujol Tubau, Pere, «L'església de la Pietat...», op. cit., i Madurell Marimon, José María, *El arte en la comarca alta de Urgel*, Barcelona, Museos de arte de Barcelona, 1946.

27. Pujol Tubau, Pere, «L'església de la Pietat...», op. cit., p. 385-406.

28. ACU, Comunitat de preveres de la Pietat, Capbreu de rendes 1530-1730, fol. 24. Ressaltem la data de consagració de l'església perquè ha restat inèdita fins a l'actualitat. L'any següent el bisbe Pere Gau també consagraria la nova església del convent de Santa Clara de Puigcerdà. Vegeu-ho a Obiols Perearnau, Lluís, «El segle XVI, un segle de canvis a la Cerdanya», *Història de la Cerdanya*, Girona, Diputació de Girona, 2019 (en premsa).

seva destrucció durant la Primera Guerra Carlina.²⁹ Ja al final del segle van començar les obres de tres grans complexos. El 27 de gener del 1585 es va posar la primera pedra de l'església de Sant Agustí, a Soldevila, que, reconvertida en biblioteca, ha arribat fins als nostres dies. Significativament, aquell febrer els agustins contractaven el proveïment de quatre-cents sesters de calç a un home de Tost, sens dubte per a les obres que feien. Dos anys abans ja havien demanat el permís, al·legant que Santa Magdalena, on s'havien establert quan van arribar, «és lluny i fora dels murs de la present ciutat, i és casa pobra, per quan s'hi fa molt poca almoïna i caritat». Els agustins, amb tot, es van mantenir a Santa Magdalena fins que el 1663 van començar les gestions per edificar un convent a la vora de l'església, que seria refet al començament del segle XVIII. El claustre que construïen l'any 1716 es conserva a data d'avui integrat dins les instal·lacions de l'hospital de la ciutat.³⁰

Per una altra banda, el 1592 es va erigir el seminari tridentí, que es va construir al barri de Tredós, a tocar de la muralla, al lloc que actualment ocupa el casal parroquial i l'església de la Missió. Ja feia anys que es parlava del tema: el 1566 es reclamava la necessitat d'un seminari, i el 1585 se'n tornava a parlar. Finalment, la reforma dels monestirs benedictins de l'any 1592 va suprimir l'antic cenobi de Sant Serni de Tavèrnoles, a Anserall, les rendes del qual es van aplicar al manteniment del nou seminari.³¹ El tercer complex religiós

29. Xam-mar i Alonso, Carme, «La confraria de Sant Ermengol i de Sant Blai, i la seva capella del Prat del Segre, a la Seu d'Urgell (segles XVI-XVIII)», *Sant Ermengol, bisbe d'Urgell (1010-1035): Història, art, culte i devocions*, la Seu d'Urgell, Bisbat d'Urgell, 2010, p. 161-198. El 1837 es consigna el pagament per «*derribar la casa y ermita de San Armengol por disposición del señor gobernador militar de esta plaza y Ayuntamiento de la misma, con motivo de que no pudiesen escundirse ni fortificarse los facciosos*». ACAU, comptes de propis i arbitris, any 1837.

30. ACAU, Llibre de Consells de 1579 a 1616, fol. 94, 128v. AHL, notari Jaume Bernat Boquet, manual de 1585 (núm. 297), fol. 30-31. Obiols Perearnau, Lluís, «Els oficis de la Seu d'Urgell...», op. cit., p. 94, 99.

31. Baraut, Cebrià, «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles XIV-XVI)», *Urgellia*, 14 (1998-2001), p. 324-326 i 439-444. Villaró, Albert, *Hèrcules i la ciutat. Un passeig per la història de la Seu*, Barcelona, Caixa de Catalunya, 1995, p. 114. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 566v; Llibre de Consells de 1579 a 1616, fol. 133v.

és el destacable col·legi de Sant Andreu dels jesuïtes, un gran edifici construït a Soldevila, entre el carrer Major i la muralla de la ciutat, tot just els darrers anys del segle: el 1598 ja s'esmentaven «los pares de la Companyia que han fet allí lo col·legi».³² Aquest edifici va ser utilitzat com a caserna militar durant els segles XIX i XX i, malgrat la campanya ciutadana que el 1975 demanava que passés a titularitat municipal, va ser subhastat i enderrocat, i al seu lloc es va aixecar una illa de blocs d'habitatges.³³

Igualment, la documentació d'aquella època esmenta ben sovint cases particulars construïdes de nou, moltes de les quals havien ocupat els nombrosos espais buits o d'ús agrari —eres, pallers o corrals— que encara tenia la trama urbana, que a poc a poc s'aniria densificant. En serien exemples la casa que Damià Guilla feia al vall l'any 1537, que va aixecar controvèrsia perquè en aquell indret «mai s'hi ha feta casa»; també la «casa nova [que] és detràs la principal» que llegava el paraire Joan Moixella, àlies Falgàs, en el seu testament del 1547, i la «casa nova gran que ha fet en la plaça» Joan Guilla durant aquells anys, potser en relació amb la que Damià Guilla feia el 1537.³⁴

Entendre el funcionament de les institucions d'aquell moment resulta complex i supera de llarg les pretensions d'una obra com la que presentem. Però cal fer notar que hi havia ben sovint conflictes i problemes entre administracions i entre els seus membres, que de vegades simplement defensaven els respectius interessos personals o familiars. La ciutat era regida pel Consolat, el govern municipal, format per quatre còsols que l'any 1570 van ser el doctor Jeroni Grau, el notari Jaume Boquet, Jaume Bianya i Antoni Picó.³⁵ A més dels còsols hi havia quaranta consellers, que formaven el consell general (es constituïa amb un mínim de vint-i-vuit), la meitat dels

32. Borràs, Antoni, «Fundació del col·legi de Sant Andreu de la Companyia de Jesús, a la Seu d'Urgell (1598-1600)», *Urgellia*, 2 (1979), p. 379-401. ACAU, Llibre racional de 1598 a 1653, fol. 18v.

33. ACAU, Llibre d'actes del Ple de 1974 a 1976, fol. 137v.

34. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 284. ACU, testaments de l'escrivania de Sant Ot, capsa 45 (testament de Joan Moixella, àlies Falgàs); Comunitat de preveres de la Pietat, capbreu de les rendes 1530-1730, fol. 365.

35. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 614-614v.

quals podien fer consell secret o particular (que requeria la presència d'un mínim de catorze consellers).³⁶ El Consolat sovint topava amb les ingerències del bisbe, senyor de la ciutat, i del veguer o batlle, el seu representant. El 1570 el veguer era Joanot de Saportella, de la comanda de Sant Joan, donzell de la Curullada, a la vegueria de Cervera, que havia estat nomenat el 1568 pel bisbe Pere de Castellet.³⁷

Alhora, el Capítol de canonges de la catedral tenia una enorme influència, i encara més quan el bisbat es trobava en seu vacant: en absència de bisbe, el Capítol era qui administrava el bisbat i, també, qui nomenava el veguer. El 1571, per exemple, després de la mort del bisbe Pere de Castellet, el Capítol va nomenar com a veguer de la ciutat Miquel Joan de Copons i de Toralla, senyor de Malmercat i la Glorieta.³⁸ Malgrat les discrepàncies entre ells, bisbe, Capítol i Ciutat eren els tres poders encarregats de finançar a parts iguals les despeses derivades de la defensa, sense intervenció de més institucions.³⁹ Evidentment, en aquest complex equilibri hem d'encabir les lluites i enfrontaments entre bandositats, i també uns altres poders com el de la Diputació del General, bàsicament quant al control econòmic del comerç, i també el de l'administració reial, encapçalada al Principat pel virrei de Catalunya.

En definitiva, el segle XVI és un moment de canvis i de grans contrastos, una època en què perviuen reminiscències clarament medievals amb innovacions que es consolidaran els segles següents, caracteritzada per les tensions entre la defensa de l'autonomia local i les tendències centralitzadores dels incipients estats moderns. Un

36. Sobre la regulació del Consolat, a més del mateix text de Jeroni Grau, vegeu el capítol 3 de les Usances de 1430, editades a l'annex.

37. ACAU, Llibre de les Usances, fol. 54; Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 633v. El seu pare era Bernat de Saportella. Suposem que devien mantenir algun grau de parentiu amb Magdalena Vilaplana, esposa de Jeroni Grau, com veurem més endavant.

38. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 634v. ACU, Conclusions Capitulars de 1570 a 1608, fol. 9v. El bisbe Pere de Castellet havia mort l'1 de febrer del 1571. Baraut, Cebrià [et al.], «Episcopologi...», op. cit., p. 78. Miquel Joan de Copons era casat amb una filla de la família Tragó, de Castellbò. Morales Roca, Francisco José, *Apuntes genealógicos de la casa de Tragó, señores de Tragó de Noguera*, Barcelona, 2001, sense foliar [exemplar dipositat a la biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona].

39. Vegeu-ho el 1569, per exemple, a ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 609.

moment, també, de conflictes religiosos, de temors d'invasions militars des del nord i d'un nou dinamisme eclesiàstic, impulsat per la contrareforma catòlica que havia de fer front al protestantisme. Una època d'una gran violència i d'expansió de les quadrilles de bandolers, però també d'arribada de noves idees humanístiques. Un segle apassionant i complex, que és el que li va tocar viure a Jeroni Grau.

2. ELS GRAU, JURISTES I MERCADERS, DE LA SEU D'URGELL A BARCELONA

Els Grau van ser una família destacada a la Seu d'Urgell des del final del segle XIV. Sense pretendre fer una recerca exhaustiva del tema, creiem que paga la pena incloure una breu relació dels membres més destacats d'aquesta família, especialment per entendre quin era l'entorn en el qual va ser educat l'autor del text que presentem.

Sens dubte, hem de començar parlant del mercader Ramon Grau, un membre de l'elit política i econòmica de la ciutat al final del segle XIV. Estava casat, com a mínim des del 1380, amb Sibil·la, filla i hereva universal de Bernat Sastre, una família d'influents mercaders de la Seu amb un més que notable poder econòmic.⁴⁰ Des del punt de vista polític, Ramon Grau formava part de l'oligarquia ciutadana que controlava el Consolat (va ser cònsol, com a mínim, el 1376, 1392, 1402 i 1413)⁴¹ i intervenia en assumptes destacats, sovint en estreta relació amb el bisbe, senyor jurisdiccional de la localitat⁴² i,

40. Bernat Sastre i la seva filla Sibil·la, per exemple, havien venut un censal de 12.000 sous de capital a la universitat de Sanaija. ACU, protocols notarials, ui 879, fol. 67; ui 881, 17 d'octubre del 1384; ui 905, 30 de juny del 1420.

41. ACU, protocols notarials, ui 877, fol. 2. ACAU, pergamins, 9 de febrer del 1393, 3 de febrer del 1402 i 11 d'octubre del 1413.

42. El 1396, per exemple, actuava com a testimoni en la donació del missal que el bisbe Galceran de Vilanova va fer a la catedral, i el 1407 també intervenia en la presentació de les relíquies de Sant Tomàs d'Aquino que els dominics van portar al mateix prelat. Pujol Tubau, Pere, «Els dos missals mixtos de la Seu d'Urgell», *Obra completa...*, p. 85 [publicat originalment al *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, 2 (1915-1917), p. 49-55]. Marquès, Benigne, «Els pergamins del convent dels dominics de la Seu d'Urgell (1257-1574)», *Urgellia*, 17 (2008-2010), p. 523, doc. 44. També el 1406 va ser nomenat procurador per

fins i tot, havia assolit algun vincle amb l'administració reial.⁴³ Com a mercader, era una persona amb la capacitat econòmica suficient per fer donació d'un notable copó de plata a la catedral, l'any 1390, encara conservat avui. El copó és decorat —en un lloc ben visible— amb el seu escut familiar: una escala, formada per una columna que sustenta una volta, damunt la qual hi ha els graons, els «graus» que fan referència al cognom de la família.⁴⁴ També trobem aquest escut representat a la capella sud més propera a l'altar de l'església de Sant Domènec de la ciutat, que alguns descendents de Ramon van elegir com a lloc de sepultura.⁴⁵

Els fills de Ramon Grau, que el 1420 era difunt, es van establir a Barcelona.⁴⁶ D'entre ells cal destacar Guillem Grau, també mercader, que va maridar amb Paula des Feu, filla de Romeu des Feu i la seva esposa Clara.⁴⁷ Romeu des Feu era un destacat argenter que havia treballat sovint per a la Corona i per a altres institucions rellevants del país, i que l'any 1409 va intervenir en el contracte per elaborar un retaule d'argent per a l'altar major de Santa Maria d'Urgell.⁴⁸ Aquesta coincidència ens fa plantejar una hipotètica atribució d'autoria del copó donat per Ramon Grau el 1390 a l'argenter Romeu des Feu, el seu consogre.⁴⁹

reclamar deutes al Consolat de la Seu. Ruiz Gómez, Vicenç, *Els pergamins documentals de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 1142-1500*, Barcelona, Fundació Noguera, 2014, p. 307, doc. 384.

43. El 1394 era procurador de la cúria del rei. ACU, protocols notarials, ui 879, fol. 177-178.

44. Pujol Tubau, Pere, «El ritu de l'administració del viàtic en el ritual urgell-lità de l'any 1617», *Obra completa...*, p. 644 [publicat originalment a *Analecta Sacra Tarraconensia*, 28 (1955), p. 303-312. Vegeu una descripció del copó a Vives, Albert, «L'art d'orfebreria al museu diocesà d'Urgell», *Urgellia*, 3 (1980), p. 501-502. Vegeu una de les definicions de grau al DCVB: en plural, escala, sèrie d'esglaons.

45. El 1505 Caterina Grau demanava ser enterrada «in capella dels Graus, als preïcadors». ACU, protocols notarials, ui 950 (5 d'abril del 1505).

46. ACU, protocols notarials, ui 905, 30 de juny del 1420.

47. ACU, protocols notarials, ui 904, fol. 31v-32v.

48. De Dalmases, Núria, *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500 (aproximació a l'estudi)*. *Argenters i documents. Volum II*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992, p. 74-77, 236-238.

49. No tenim més arguments que aquest, però es tracta d'una obra d'una gran qualitat,

Guillem Grau, que havia mort intestat cap al 1422, va tenir diversos fills amb Paula des Feu. Nosaltres ens centrarem en dos que, seguint la tradició familiar, es van anomenar Ramon i Guillem.⁵⁰ Durant alguns anys documentem els dos germans com a mercaders de Barcelona, però a partir del 1440 comencem a trobar Ramon Grau identificat com a mercader de la Seu d'Urgell, mentre que el seu germà Guillem es manté a la ciutat comtal.⁵¹ En aquell moment queden clarament separades dues branques familiars: l'una a la capital del Principat i l'altra a la Ciutat d'Urgell.

Respecte a la branca de la Seu, sabem que el 1445 Ramon Grau es va casar amb Caterina, filla del mercader urgellenc Pere Capdevila.⁵² D'aquesta unió van néixer tres fills: Joan, Pere i Caterina, que va acabar essent l'hereva de la família.⁵³ Aquesta Caterina, casada amb el jurisperit de Berga Pere Andreu Sorribes, va tenir diversos fills, que en la seva major part van adoptar el cognom Sorribes àlies Grau, o Grau àlies Sorribes, indistintament, tal com havia especificat la seva mare al testament.⁵⁴ A la Seu d'Urgell, s'hi van quedar Pere Andreu —pare de Pere Màrtir, un notari amb una llarga trajectòria professional— i Joanot —que es va casar amb Margarida Pousclaus, hereva de dues nissagues destacades de la ciutat: els Pousclaus i els Aguilar—. ⁵⁵ També van tenir dues filles, Caterina i Angelina, i un

marcada amb punxó de Barcelona i que, a data d'avui, és d'autoria desconeguda. Per tant, apuntem aquesta hipòtesi per tal que futures recerques documentals o estudis estilístics dels especialistes en aquesta matèria permetin confirmar o descartar aquesta possible atribució que, des d'un punt de vista de les relacions familiars, tindria tot el sentit.

50. ACU, protocols notariais, ui 915, 10 de maig del 1438.

51. El 1446, per exemple, Ramon Grau, mercader de la Seu, transfereix un deutor al seu germà Guillem, mercader de Barcelona. ACU, protocols notariais, ui 919, fol. 128.

52. ACU, protocols notariais, ui 920, fol. 62v. El 1468 Ramon ja era difunt. En aquest moment Caterina apareix com a hereva universal del mercader urgellenc Arnau de Capdevila. ACU, protocols notariais, ui 919, fol. 277-277v.

53. Caterina va demanar ser enterrada a la capella de Santa Anna, als predicadors. No sabem si devia ser la «capella dels Graus» que hem esmentat anteriorment. ACU, testaments de l'escrivania de Sant Ot, caps 45 (testament de Caterina, vídua de Ramon Grau, 1477).

54. ACU, protocols notariais, ui 950 (testament de Caterina Grau àlies Sorribes, 1505).

55. Margarida era filla d'Elionor d'Aguilar (filla al seu torn de Grau d'Aguilar) i de Bernadí Pousclaus. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 10. ACU, protocols notariais, ui 965, fol. 303.

altre fill, Francesc, que va mantenir el cognom del seu pare, Sorribes, i que va exercir com a notari a Berga.⁵⁶

El germà de Ramon, Guillem Grau, va mantenir la residència a Barcelona. De moment no en tenim constància explícita, però tot ens porta a pensar que deu ser el Guillem Grau, ciutadà de Barcelona, que es va casar l'any 1455.⁵⁷ Igualment, pensem que deu ser el mateix Guillem Grau, casat amb una tal Isabel, tots dos difunts el 1510, pares d'un altre Guillem Grau, de qui parlarem a continuació.⁵⁸

Per tant, a partir d'aquestes dades deduïm que el germà de Ramon, Guillem Grau, es va casar amb Isabel, de qui no disposem de més dades. D'aquest matrimoni tenim documentats tres fills: Guillem, Elionor i Ponç. Guillem es va casar l'any 1510 amb Caterina, vídua de Gaspar Cases i filla de Miquel Arisso i Angelina, tots dos mercaders de Barcelona.⁵⁹ Guillem va morir cap al començament del 1532, i la seva vídua Caterina el 1546, sembla que sense fills.⁶⁰ Quant a Elionor, sabem que l'any 1498 era casada amb Salvador Carbonell, també mercader de Barcelona,⁶¹ de qui el 1527 ja havia enviduat.⁶²

56. El notari Francesc Sorribes actua en nombrosos instruments notariais conservats a l'APB, on sembla que podem documentar diferents matrimonis d'ell. Entre més, deixem apuntat que Francesc Sorribes, casat amb Marquesa de Peguera, va ser pare de Nuri Joan i Francesc. Nuri Joan va ser un personatge certament conflictiu, alcaid dels castells de Puigcerdà i molt vinculat a la bandositat de la família Cadell. Francesc, al seu torn, es va casar amb una filla del mercader barceloní Abdón Descoll, i suposem que un fill seu deu ser el canonge d'Urgell Mateu de Sorribes i Descoll, que trobem documentat el 1592. ACU, protocols notariais, ui 950 (testament de Caterina Grau àlies Sorribes, 1505). AHCB, fons notarial, capítols matrimonials (II-8 i II-12). Obiols Perearnau, Lluís, «La Vall de Querol al segle XVI...», op. cit., p. 113-132. ACAU, Llibre de les Usances, fol. 62.

57. ACB, Llibres d'Esposalles, vol. 2, fol. 44v.

58. AHCB, fons notarial, capítols matrimonials (II-4).

59. AHCB, fons notarial, capítols matrimonials (II-4). Vegeu-ho també a ACB, Llibres d'Esposalles, vol. 14, fol. 9v.

60. BNC, arxiu de l'Hospital, núm. 20.867 («Balans de tot lo que pot valler la heretat y béns...»). Guillem havia nomenat hereva la seva esposa Caterina, que alhora va nomenar hereva la seva neboda. El 18 de maig del 1532 Guillem ja era difunt, tal com s'especifica al testament del seu germà Ponç. ACU, protocols notariais, ui 965, fol. 149-151.

61. ACU, protocols notariais, ui 942, fol. 4.

62. AHL, notari Jaume Ribelles, manual 1560-1573 (núm. 263), fol 1. Significativament, dos dels testimonis d'aquest document en el qual actua Elionor són el seu germà Ponç i el seu parent Joanot Sorribes àlies Grau, fill de la seva cosina Caterina Grau i de Pere Andreu Sorribes.

Finalment, Ponç, que sovint especifica el seu origen barceloní,⁶³ apareix per primera vegada el 1507 com a canonge precentor del Capítol d'Urgell.⁶⁴ A partir del 1518 va ser insaculat com a oïdor eclesiàstic d'Urgell a la Diputació del General, i el 1524 va ser elegit diputat local de la col·lecta de la Seu d'Urgell d'aquesta institució.⁶⁵ Va morir el març del 1533.⁶⁶

3. JERONI GRAU, DOCTOR EN AMB DÓS DRETS

3.1. Les primeres notícies (c. 1525-1560)

El maig de l'any 1532 el canonge Ponç Grau havia redactat el testament. Després de diferents llegats a institucions eclesiàstiques, Ponç donava un trillar que posseïa a la partida de Sant Pere a Maria Marçala, per tot el temps que havia estat al seu servei, amb la condició que, un cop difunta, aquest llegat passés al fill d'ella, Jeroni Grau. Igualment, Jeroni rebria la casa que Ponç havia comprat als hereus de l'abat de Sant Serni, a la Seu, i també un trillar al torrent de Cerc, que havia comprat a en Junyeres, i un molí que tenia a Montellà, al riu Segre. També llegava les armes que tenia a casa al castell de Montferrer, i donava alguns dels millors vestits que tenia a Miquel Grau, un altre fill de Maria, que era beneficiat de la Comunitat de preveres.⁶⁷ Fem notar que el molí de Montellà encara avui és conegut com a «molí del Cabiscol», nom que fa referència, indubtablement,

63. Vegeu-ho, per exemple, en diferents documents a ACU, protocols notarians, ui 965, fol. 148-151v.

64. ACU, Conclusions Capitulars de 1493 a 1569, fol. 19.

65. Serra i Puig, Eva (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714), volum I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, p. 142. Pérez Latre, Miquel, *Diputació i monarquia. El poder polític a Catalunya, 1563-1599*, tesi doctoral dirigida per la professora Eva Serra i Puig, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2001, p. 726. Tres anys més tard va presentar els comptes de l'administració d'aquell trienni. Sans i Travé, Josep Maria (dir.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum I. Anys 1411 a 1539*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, p. 389.

66. ACU, protocols notarians, ui 965, fol. 149v.

67. ACU, protocols notarians, ui 965, fol. 149-151.

al cabiscol Ponç Grau, i que comencem a documentar justament en aquest moment.⁶⁸ Mesos més tard, el 14 de març del 1533, Ponç Grau va fer dues donacions. A Jeroni li donava la casa o torre del carrer de Santa Maria, dos trillars (a la partida de Sant Salvador, vora el torrent de Cerc, i a la partida de Sant Pere, al camí de Cerdanya) i el molí de Montellà. A Miquel, la casa que tenia al carrer que anava del forn fins a la catedral i un hort a fora del portal de Cerdanya. En tots dos casos, la mare d'ells, Maria Marçal, n'era usufructuària durant la seva vida.⁶⁹

Tot plegat ens porta a pensar que el canonge Ponç Grau devia ser el pare de Jeroni i Miquel Grau, fills de la seva serventa Maria Marçal. Sens dubte, aquesta hipòtesi no apareix explícitament a la documentació, i Jeroni i Miquel podrien ser fills il·legítims de Guillem Grau, germà del canonge Ponç, o fins i tot podrien ser fills de Maria Marçal i d'un altre home, i afillats pel canonge Ponç. No obstant això, el fet que duguin el cognom Grau i que mai no s'esmenti enlloc qui és el seu pare, ni que el canonge els anomeni nebots, i, especialment, el fet que la pràctica totalitat dels béns del canonge Ponç siguin llegats a Jeroni i no pas a cap altre familiar, ens fa pensar que probablement seria fill seu. En aquell moment, abans del concili de Trento, la paternitat dels eclesiàstics no tenia la càrrega negativa que aniria adquirint posteriorment.⁷⁰ És ben significatiu

68. L'any 1500, el molí de Montellà s'anomenava molí de les Vaneres, però el 1563 ja apareix esmentat com a molí del Cabiscol; en tots dos casos una de les seves afrontacions és el camí ral. ACU, Capbreu de Montellà de 1500, fol. 80 (assentament 272); Capbreu de Montellà de 1563, fol. 184. Agraïxo aquestes referències a l'amabilitat i la precisió investigadora d'Enric Xargay. Ponç Grau apareix documentat generalment com a precentor, tot i que després de la seva mort s'esmenta com a cabiscol (ACU, Conclusions Capitulars de 1493 a 1569, fol. 67v), càrrecs equivalents, que tenien encomanada, entre més tasques, la direcció del cant litúrgic. Sureda i Jubany, Marc, «Un recull d'estatuts...», op. cit., p. 161, 179.

69. ACU, protocols notariais, ui 965, fol. 148-149, 151v-152. Fem notar que en aquell moment Maria estava novament embarassada, perquè en la donació feta a Jeroni es parla del «*pregnatui seu postumo quem dicta Maria Marçala nunc in utero suo gerit*». De moment no tenim més informació sobre aquesta criatura ni sabem si va sobreviure.

70. El concili de Trento, de fet, va tractar sobre aquest problema. Vegeu-ho, per exemple, a *Sacros Concilii Tridentini canones et decreta*, Lugduni, Claudii Landri, 1621, p. 698-705 (sessió 25, decrets de reforma, capítol XV, *Contra clericis filios*).

que l'any 1557 les constitucions del bisbe d'Urgell Juan Pérez García de Oliván especificquessin, després de disposar que els clergues no poguessin viure amb dones, que «*si Dios les huviere dado hijos o hijas, ténganlos fuera de su casa, y cuando los casaren ho dotaren no se hallen presentes los padres en las desposorias, bodas y delantiones que se hizieren con dansas, balles o regozijos públicos*».⁷¹

Deduïm la data de naixement de Jeroni Grau, que no trobem documentada enlloc, al voltant del 1525, com ja hem apuntat. En la donació que Ponç fa a Jeroni, el març del 1533, la seva mare Maria figura com a legítima administradora d'ell, la qual cosa ens fa pensar que encara devia ser menor d'edat.⁷² Sabem que va estudiar a les universitats de Lleida i de Tolosa de Llenguadoc i l'any 1555 va obtenir el títol de doctor en dret.⁷³ En aquell moment la Universitat de Lleida es trobava en un punt d'inflexió, just abans d'engegar tot un conjunt de reformes que van intentar contrapesar la competència d'universitats com la de Salamanca, cada cop més prestigiosa, però encara era un destacat referent universitari a la Corona d'Aragó.⁷⁴ La Universitat de Tolosa, per la seva banda, tenia una notable presència d'estudiants procedents de la península Ibèrica, especialment del bisbat d'Urgell, segurament per la proximitat geogràfica. Malauradament, no es conserven els registres d'estudiants anteriors a

71. Moliné, Enric, «Els sínodes d'Urgell del segle XVI i la reforma catòlica», *Urgellia*, 10 (1990-1991), p. 453-454. Aquesta realitat devia ser relativament habitual: l'any 1536 el Capítol va prendre mesures contra el canonge Andreu Pousclaus pel seu concubinatge amb una dona. ACU, Conclusions Capitulars de 1493 a 1569, fol. 92.

72. ACU, protocols notariais, ui 965, fol. 148-149. Com veurem més endavant, si el suposem nascut cap al 1525, sembla versemblant l'edat en la qual va ser beneficiari de la donació del canonge Ponç (el 1533, amb uns vuit anys), l'obtenció d'un doctorat (l'any 1555, amb uns trenta anys), el moment en què és cònsol en cap de la Seu d'Urgell (el 1570, amb uns quaranta-cinc anys) i també una citació que el qualifica d'home madur el 1584, quan es devia acostar a la seixantena d'anys.

73. AHCB, fons del veguer de Barcelona, matrícula de jurisperits, XV, 01-02, 26 d'agost del 1561.

74. Sánchez-Lauro, Sixto, «El Estudio General de Lleida como la Universidad común de la Corona de Aragón. Trazas reformistas en el siglo XVI», *Revista de Derecho*, 49 (2018), p. 229-259. Ramis Barceló, Rafael, «La Universidad de Lérida durante el pontificado de Antonio Agustín (1561-1576)», *Cauriensia*, 12 (2017), p. 599-626.

l'any 1563 en el cas de Tolosa,⁷⁵ i gairebé no es disposa d'informació sobre els alumnes de la de Lleida.⁷⁶ Per tant, sembla que no podem aclarir gaires més detalls sobre el pas de Jeroni Grau per aquests centres d'ensenyament.

Tenim una petita referència de Jeroni Grau l'any 1554, quan és nomenat marmessor d'un testament fet a la Seu, juntament amb el seu germà Miquel,⁷⁷ però realment la seva aparició sistemàtica a la documentació, la trobem un cop ja s'ha doctorat i, per tant, ha acabat els estudis universitaris i comença la carrera professional, el 1555. Aquell mateix any el Consolat de la Seu d'Urgell ja li va demanar assessorament jurídic sobre unes parades que s'havien fet al riu Segre i que podrien perjudicar la ciutat.⁷⁸ Aquests primers anys ens són poc coneguts, però sabem que treballa d'advocat el 1556⁷⁹ i també que, de manera poc sistemàtica, assisteix al consell municipal de la Seu d'Urgell el 1557 i 1558.⁸⁰ El gener d'aquest darrer any va ser un dels elegits per tractar la pau entre la família Guilla de la Seu i els Cadell d'Arsèguel, que periòdicament protagonitzaven conflictes violents entre si, un tema d'una importància no pas menor per al dia a dia de la ciutat.⁸¹ Sembla que a partir d'aquella data, fins al 1561,

75. Ferré, Patrick, «Toulouse, université hispanique. Des relations universitaires franco-espagnoles du Moyen Âge à l'Ilustracion», *Les Cahiers de Framespa* [en línia], 14 (2013).

76. Apreciació que agraeixo a Joan Busqueta.

77. ACU, testaments de l'escrivania de Sant Ot, caps 45 (testament de Margarida Durana d'Anserall, 17 de setembre del 1554).

78. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 436v. En aquest acord, el consolat va demanar el parer de dos doctors en dret: Jeroni Grau i Pere Abella.

79. Actuacions com a advocat el 1556 a ACU, documents de l'escrivania de Sant Ot, caps 41. També a AHL, notari Andreu Soler, àlies Gauzió, manual de 1556 a 1557 (núm. 254), full solt número 6 (arbitratge entre Joan Grau, àlies Argullós, de Vilamur, i Gervasi Pubill, àlies Ponsa, d'Alàs).

80. El trobem com a assistent al consell de la ciutat el 7 d'agost del 1557, el 13, 15, 19 i 22 de gener del 1558 i també el 24 de maig i el 2 de juliol del 1558. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 466, 476v, 477v-478, 486v, 488.

81. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 477v. Sobre les topades entre els Cadell d'Arsèguel i els Guilla de la Seu, vegeu Obiols Perearnau, Lluís, «Relacions entre el comtat de Foix i el bandolerisme a l'Alt Urgell i la Cerdanya durant el segle XVI», *Ibix: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, annals 2008-09*, Ripoll, 2010, p. 119-120. Vegeu també Buyreu Juan, Jordi, *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna. Entre el greuge i la pragmàtica (1542-1564)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2005, p. 282. L'ambient conflictiu

va actuar com a jutge assessor del marquesat de Pallars. Si més no, el setembre d'aquell any signava el rebut de cobrament del seu salari de quatre anys per aquest concepte.⁸² Mentrestant, devia mantenir els vincles amb la Seu d'Urgell: el 1559 el trobem actuant d'advocat a Andorra i com a testimoni a Solsona, i el març del 1560 actua també de testimoni d'un document notarial, en aquest cas a la Seu.⁸³

3.2. De Barcelona a Cervera (1561-1568)

Tot just començada la dècada dels seixanta, el nostre jurista es desplaça a la capital del Principat. L'agost del 1561 Jeroni Grau va registrar el seu títol de doctor en dret a Barcelona, la qual cosa ens fa pensar que hi devia voler actuar professionalment, tot i que de moment no en tenim constància.⁸⁴ En tot cas, a partir d'aquella data el trobem documentat en alguns instruments notariais barcelonins.⁸⁵ S'hi deuria quedar un temps, perquè el 1563 el Consolat de la Seu el va nomenar un dels advocats que la ciutat tenia a Barcelona, per les gestions que calgués fer a la capital.⁸⁶ L'agost d'aquell mateix any 1563, amb tot, ja el trobem esmentat com a habitant a la vila

que hi havia a la ciutat va fer que s'acordés que els cònsols del 1559 no fossin insaculats, sinó que s'elegissin directament entre persones «que sien neutrals». ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 493.

82. AHPB, notari Andreu Joan Sesilles, manual de 1560 a 1561 (390/3), sense foliar, 28 de setembre del 1561.

83. ANA, Tribunal de Corts, doc. 385 (demanda signada per "Grau", autògrafa d'ell, el 1559). ACU, documents de l'escrivania de Sant Ot, caps 41 (concordia i unió entre el Capítol i Joan de Josa per persecució de malfactors, document en molt mal estat, signat a Solsona també el 1559). AHL, notari Andreu Soler, 1560-1561 (núm. 256), fol. 17 (document signat a la Seu d'Urgell el 1560). També en aquell moment va elaborar una relatoria dels arguments aportats en un plet davant la Reial Audiència, entre la Ciutat i el Capítol, sobre qüestions de jurisdicció al terme municipal. Es tracta d'una causa de suplicació després d'una sentència reial del febrer del 1559. Vegeu-ho a ACAU, Liber Diversorum 9, fol. 83 i següents.

84. AHCB, fons del veguer de Barcelona, matrícula de jurisperits, XV, 01-02, 26 d'agost del 1561.

85. AHPB, notari Andreu Joan Sesilles, manual de 1560 a 1561 (390/3), sense foliar, 28 de setembre del 1561.

86. ACAU, Llibre de Consells de 1513 a 1578, fol. 531v. El 24 de desembre se li van pagar 2 ducats (2 lliures i 8 sous) de salari per aquest concepte. ACAU, Llibre racional de 1553 a 1574, fol. 223.

de Cervera.⁸⁷ El motiu era clar: s'havia casat amb Magdalena de Vilaplana, filla del donzell cerverí Jordi Joan de Vilaplana i d'Isabel Joana Farrer,⁸⁸ un matrimoni del qual no sabem la data, però que devia ser ben recent.⁸⁹

Jeroni encara deuria tenir relació amb Barcelona durant un cert temps, si més no ocasionalment. Fins al 1564 el trobem actuant en documents notariaus barcelonins, però cada vegada més deuria centrar-se en la seva nova vida a la Segarra. El febrer i el maig del 1564 nomenava procuradors a la ciutat comtal,⁹⁰ i el setembre del 1565 ja el documentem com a establert a Cervera, on gestionava els béns de la seva esposa, que el juny de l'any següent el nomenaria procurador seu.⁹¹ Del 1566 al 1568 els esments a la seva activitat són freqüents a la capital de la Segarra, ja sigui actuant com a advocat, sovint en causes judicials portades davant la cort de la vegueria,⁹² o simplement com a particular.⁹³ Per tant, és clar que després de l'estada barcelonina va establir la seva nova residència a la localitat de l'esposa, però aquesta situació canviaria radicalment a partir del 1568.

87. AHPB, notari Andreu Joan Sesilles, manual 1562-1564 (390/4), sense foliar, 14 d'agost del 1563.

88. Jordi Joan de Vilaplana va morir el 1561. Llobet i Portella, Josep Maria, «Escrits hostils contra persones de Cervera (segles xv i xvi)», *Miscel·lània Cerverina*, 7 (1991), p. 63. Aquell mateix any havia fet el seu testament, el 27 de juliol. ACSG, Comunitat de preveres de Santa Maria de Cervera, beneficis i causes pies, causa pia de Magdalena Grau, sense foliar (testament de Jordi Joan de Vilaplana citat al testament de la seva filla Magdalena). Era castlà d'Ossó de Sió, títol que va detenir posteriorment el seu gendre Jeroni Grau. ACSG, notari Jeroni Armengol, manual 1583, fol. 112v.

89. La primera referència que en tenim actualment és del 17 d'abril del 1563, en què Magdalena i Jeroni ja s'esmenten com a casats. AHPB, notari Andreu Joan Sesilles, manual de 1562 a 1564 (390/4), sense foliar, 17 d'abril del 1563.

90. AHPB, notari Andreu Joan Sesilles, manual de 1562 a 1564 (390/4), sense foliar, 17 de febrer i 8 de maig del 1563.

91. ACSG, notari Jeroni Armengol, manual 1565-1566, full solt al fol. 9 i fol. 30-31.

92. L'any 1567 un particular paga el salari a diferents juristes, entre els quals Jeroni Grau, per la seva intervenció en una causa judicial. ACSG, notari Jeroni Armengol, esborrany de 1565 a 1568, fol. 108. Vegeu documents redactats i manuscrits per ell entre el setembre del 1566 i el setembre de l'any següent, actuant com a advocat, a ACSG, Cort del veguer i batlle de Cervera, registre de 1566 a 1567, fulls solts dins el volum.

93. ACSG, notari Jeroni Armengol, manual de 1565 a 1566, fol. 149v-150v; esborrany de 1565 a 1568, fol. 52-53; manual de 1568, fol. 53-53v.

L'any 1570, el doctor en dret Jeroni Grau va elaborar un tractat per al govern municipal de la Ciutat d'Urgell. Grau fou un erudit amb una gran formació intel·lectual que va ser cònsol en cap de la Seu d'Urgell i va exercir com a jutge de la mateixa ciutat, de les valls d'Andorra, del marquesat de Pallars, del ducat de Cardona i de la vegueria de Cervera. Fou un dels grans juristes del seu temps, i prova d'això és aquest tractat, escrit de pròpia mà, que publiquem juntament amb un estudi introductorí que permet ubicar-lo en el context urgellenc i català de l'època. Grau elabora un manual sobre el govern municipal, enumera i descriu els oficis i els impostos i presenta, alhora, un tractat sobre la teoria i la pràctica de la guerra. Parlant amb propietat, el tractat de Jeroni Grau es pot considerar el primer manual d'economia política escrit en català, que s'avançaria, doncs, gairebé dos segles a d'altres escrits considerats fins ara pioners.